

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ”**

**УНИВЕРСИТЕТСКИ
НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ЦЕНТЪР ЗА
ДРЕВНИ ЕВРОПЕЙСКИ И
ИЗТОЧНОСРЕДИЗЕМНОМОРСКИ КУЛТУРИ**

СТУДЕНТСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ТОМ 2

БЛАГОЕВГРАД 2010

SOUTH-WEST UNIVERSITY

“NEOFIT RILSKI”

**UNIVERSITY RESEARCH CENTER FOR
ANCIENT EUROPEAN AND EASTERLY
MEDITERRANEAN CULTURES**

S T U D E N T R E S E A R C H

VOLUME 2

BLAGOEVGRAD 2010

СТУДЕНТСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

© Ирина Василева, Теодора Кирилова, Таня Крушовска,
Петя Петрова, Вилиана Божинова, Красимира Алексиева

Научен ръководител Васил Марков

Благоевград 2010

STUDENT RESEARCH

© Irina Vassileva, Teodora Kirilova, Tanya Krushovska,
Petya Petrova, Viliana Bojinova, Krassimira Aleksieva

Scientific supervisor Vassil Markov

Blagoevgrad 2010

СЪДЪРЖАНИЕ

МОГИЛНИЯТ НЕКРОПОЛ КРАЙ ДУВАНЛИЙ

ИРИНА ВАСИЛЕВА 8

ПО СЛЕДИТЕ ОТ КРАЛИ МАРКО, С. КРАЛЕВ ДОЛ, ПЕРНИШКО

ТЕОДОРА КИРИЛОВА 20

ВЪРХЪТ НА ДЪРЖАНКА

ТАНЯ КРУШОВСКА 25

ЛЕГЕНДАТА ЗА ПИРИНСКИЯ ЗМЕЙ

ПЕТЯ ПЕТРОВА 31

ЧУДОТВОРНАТА ИКОНА „СВЕТА БОГОРОДИЦА УМИЛЕНИЕ” ОТ БАЧКОВСКИЯ МОНАСТИР

ВИЛИАНА БОЖИНОВА 37

БЪЛГАРЩИНАТА В СЕЛО ГАБРА

КРАСИМИРА АЛЕКСИЕВА 42

CONTENTS

MOUND NECROPOLIS NEAR DUVANLIY

IRINA VASSILEVA 8

THE TRACES OF KRALI MARKO IN THE VILLAGE OF KRALEV DOL, PERNIK REGION

TEODORA KIRILOVA 20

PEAK OF DARJANKA

TANYA KRUSHOVSKA 25

THE LEGEND OF PIRIN'S SERPENT

PETYA PETROVA 31

MIRACULOUS ICON OF "VIRGIN MARY ELEUSA" IN BACHKOVO MONASTERY

VILIANA BOJINOVA 37

TRADITIONS IN THE VILLAGE OF GABRA

KRASSIMIRA ALEKSIEVA 42

МОГИЛНИЯТ НЕКРОПОЛ КРАЙ ДУВАНЛИЙ

Ирина Василева

Село Дуванлий се намира на северния край на пловдивската равнина, между селата Хамбарлий и Селджиково. От Дуванлий до Средна гора равнината преминава в ниски възвишения. Могилният некропол, разположен край селото е образуван от около петдесет могили с различна големина. Западно от Дуванлий, на десния бряг на река Пикла се намира Кукова могила. На височината северно от селото е разположена Башова могила. По-нататък (северозападно) – Мушовица, а на север от Дуванлий и североизток от Хамбарлий – Голяма могила. Северно от Голяма могила се намират осем по-малки могили, до тях още двадесет, гъсто разположени, а на височината срещу Хамбарлий – девет могили. На възвишението на левия бряг на р. Кулак Дере се намират още три могили – Лозарска, Арабаджийска и Дончова. На север от тях в местността Узун Герен е месторазположението на Тодорова могила.¹

Археологическите проучвания на некропола започват през януари 1925 г. в Кукова могила (най-голямата от комплекса – бел. а.), където са открити ценни предмети с висока научна стойност. Разкопките продължават през 1930 и 1931 г. под ръководството на д-р И. Велков и В. Миков. Те поставят началото на мащабна изследователска дейност, главната задача на която е да се установят най-подходящите методи за подобни разкопки.²

КУКОВА МОГИЛА

Кукова могила лежи на десния бряг на река Пикла и по своите размери принадлежи към най-големите могили в България (височина 15 м. и диаметър на основата около 100 м.). Най-долният пласт на могилата е дебел около 1,80 м. и съдържа голямо количество артефакти: керамични фрагменти от каменно-медната епоха, каменни оръдия, фрагменти от хромели, кости, еленови рога, керамика от бронзовата епоха, както и един непокътнат гроб. Над този културен пласт се различават ясно един от друг още три различни пласта, което показва, че могилата е населявана постепенно, като от време на време нейната повърхност е изравнявана.³

Предметите, намерени в Кукова могила, принадлежат на различни епохи - от каменно-медната до ранно-желязната. Предметите от каменно-медната епоха са намерени предимно в най-долния пласт на могилата, като преобладава керамиката. Тя е изработвана на ръка, има дебели стени и добре закръглена повърхност. Съдовете са добре изпечени, с жълто-червеникав или сиво-черен цвят. От бронзовата епоха са запазени не само керамични фрагменти, но и цели съдове. При тях липсват както рисуваните, така и инкрустираните орнаменти. Съдовете са изработвани на ръка и са добре изпечени. Намерени са и доста глинени прешлени със заоблена или плоска форма и дупка в средата. Фрагментите от ранно-желязната епоха са предимно на глинени съдове, по-голямата част от които изработени на гърнчарско колело. Срещат се и такива правени на ръка. Те са със сив и тъмносив цвят, глината е добре пречистена и не съдържа пясъчни зърна.⁴

КАМЕННАТА ГРОБНИЦА ОТ КУКОВА МОГИЛА

Гробницата е разположена от южната страна на могилата. Изградена е от големи плочи гипсов камък. Дълга е 2,35 м., широка 1,25 м. и дълбока 1,40 м.⁵ В гробницата са намерени множество златни, сребърни и бронзови предмети: златна пластинка-нагръдник с елипсовидна форма; три риби с релефно изобразени люспи, перки и глави; прешлени от златна огърлица; златна пластинка; осем златни обици във вид на отворени халки; златна обица от дебела тел; две златни обици със завити навън краища, завършващи с триъгълни пирамидални украшения; златна торква; две златни масивни гривни, с краища във вид на змийски глави; два масивни златни пръстена; цилиндрична златна кутийка с отделно капаче, украсена със спираловидни орнаменти, а капачето с осмолистна розета; златна висулка във форма на пресечена пирамида с халка за окачване и др.⁶

Интерес представлява откритата сребърна амфора с позлата (Изображение 1). Амфората е висока 27 см., диаметър на устието 13,4 см., тегло 1344 гр. Шията ѝ е отделена от сферичното тяло с пояс от овули, а на дъното ѝ има двадесет и седем листна розета. Дръжките са изработени във вид на крилати лъвове-грифони с обърнати назад глави, дълги заострени уши и големи силно извити рога (при единия екземпляр ушите и рогата са отчупени). Гривата е представена във вид на дълъг вертикален гребен. Крилата на животните са тесни, слабо извити и прилепнали към тялото, като

перата по тях са представени като гъсти резки. Задната част на тялото завършва с птича опашка, чийто пера продължават по целия гръб на животното. Задните крака са стъпили върху висок тамбур. На едната дръжка е поставен чучур за изливане на течността.⁷

В гробницата са намерени още сребърно тасче, долната част на което е украсено с дълбоки канелюри (Изображение 2); бронзова кана без дръжка, с високо гърло, разширено във вид на малка паничка, гравирана с орнаменти, наподобяващи заоблени листа; бронзов леген с две дръжки; бронзов котел със стеснено гърло; бронзово огледало с отчупена дръжка както и други предмети, което прави гробницата от Кукова могила доста богата.

БАШОВА МОГИЛА

Башова могила се намира на 600 метра северозападно от Дуванлий, на запад от пътя за Хисар. Височината ѝ е 6 м., а диаметърът в основата около 35 м. На върха ѝ е имало побит дървен кръст, при който всяка година се е извършвало богослужение. Под него, на дълбочина 30-40 метра е открит късен гроб без погребален инвентар. В средата на могилата, на дълбочина около 2 метра е открита жертвена яма с диаметър 2,20 метра, в която са намерени само няколко фрагмента от глинени съдове. Непосредствено под ямата е намерен счупен глинен съд с червенофигурна украса по стените. От едната му страна са изобразени две жени около нисък олтар, над който принасят жертва. От другата страна се наблюдава само една женска фигура, обърната надясно, а пред нея също такъв олтар. Шията на вазата е украсена с грубо изработен орнамент. Вероятно вазата е строшена при погребението, преди още да бъде хвърлена в могилата, защото част от парчетата ѝ липсват.⁸

Самият гроб се намира малко по-дълбоко от основата на могилата. Първо е изкопан четвъртит трап, дълъг около 3 м. и широк около 2 м. В него е изграден гробът с дължина 1.80 м. и широчина 1.10 м. от големи неправилни каменни блокове. Отгоре е покрит с дървени греди, дебели около 15 см., поставени по дължина и заковани с железни гвоздеи. Трупът е бил изгорен и пепелта, заедно с остатъците от костите, са поставени в сребърно блюдо.

Различните предмети, сложени в гроба, са намерени предимно в западната му половина. Тук е открита златна пластинка-нагръдник, както и сребърното блюдо.

Блюдото е без дръжки, с изпъкнала среда, украсено с гравирани позлатени изображения (Изображение 3). Ръбът е удебелен, по средата на дъното са отделени два концентрични кръга, украсени с позлатени орнаменти. Във вътрешния кръг има венец от палмети, а външният е украсен с венец от лаврови листа. В периферията на съда е изобразена композиция, представяща надбягвания на четири колесници. На външната стена на блюдото, близо до ръба, е гравирано ΔΑΔΑΛΕΜΕ.⁹ Това име се среща и върху други три сребърни съда от Башова могила, но не е гръцко. Според някои хипотези е превод от тракийски „*Майко-Земьо, помози*” (Да далe мe).

Част от погребалния инвентар е и сребърен киликс с ниска поставка и две дръжки, украсен с гравирани и позлатени изображения (Изображение 4). Във венец от лаврови листа е представена жена на кон, обърната надясно, яздеца на морския бряг. Морето е означено само с една вълнообразна линия от точки и три плуващи риби в него. Ездачката е облечена с пеплос, наметната отгоре с къса мантия. С лявата ръка държи поводите на коня. Косата ѝ е обвита с кърпа, завързана над челото, друга кърпа с ресни по края е прикрепена към косата. На шията си ездачката носи огърлица, на ръцете си има по една гривна, а краката ѝ са без сандали. Отвън, близо до ръба на блюдото отново е гравирано ΔΑΔΑΛΕΜΕ.

В Башова могила е намерен и сребърен ритон с позлата (Изображение 5). Той е канелиран почти по цялата дължина и завършва в долната си част с фигура, която представлява предната част на кон. Копитата и гривата му са позлатени, шията му също е украсена с позлатена ивица. Тялото на коня е отделено от същинския ритон с орнамент, гърлото на съда е гладко, неканелирано и е украсено с гравирани позлатени палмети.

Останалата част от гробния инвентар се състои от сребърна чаша със силно извит навън ръб, бронзова хидрия, бронзова ризница от гръцки тип, бронзови върхове на стрели, атическа глинена хидрия с червени фигури, намерена натрошена на много парчета.

ГОЛЯМАТА МОГИЛА

Голямата могила е в местността „Дуванлийска кория” на 3,5 км. северозападно от селото. Тя е с размери 7 м. височина и около 45 м. диаметър при основата. На около 2 м. южно от центъра ѝ е разположена каменна гробница с формата на саркофаг,

ориентирана изток-запад. Гробницата е изградена от правилни големи каменни блокове от белезникав пясъчник - дължината им е повече от 1 м., а широчината и височината около 30 см. Отгоре гробницата е покрита с 6 големи каменни блока, сложени напречно, като капак на саркофага. В източната ѝ част е открита голяма бронзова хидрия. Устието ѝ е било запушено с по-малък сребърен кантарос с две дръжки, украсени с маски на сатири. Намерени са и голям сребърен кантарос, части от облекло, кожени и бронзови части от шлем, закривен меч и две железни копия.

По средата на гробницата са намерени купчина обгорени кости, а върху тях - две златни пластинки-нагръдници и златен пръстен. Пръстенът е с изображение на конник, който препуска на ляво. Държи с двете си ръце поводите на коня, който е без седло. Юздата, поводите и гривата на коня са ясно представени. Пластинките-нагръдници са с различна големина. Голямата е с форма на полумесец, цялата ѝ повърхност е покрита с орнаменти, а в средата има три четвъртити полета, отделени с изчукани точки. Малката пластинка-нагръдник има продълговата форма с разширение по средата. Тя също е украсена с геометрични орнаменти.

Откритият кантарос има украса върху двете дръжки, представляваща маски на сатири (Изображение 6). Те са представени с дълги бради и мустаци, с широко отворени очи, със сплеснати носове и полуотворени усти. Отвън кантаросът е украсен с четири гравирани позлатени фигури, поставени върху златна ивица, която означава земя. От едната страна е представен Дионис, прав с дълга брада и венец на главата, обърнат наляво. Облечен е с къс хитон, който стига до коленете му и е украсен отдолу с ресни. Върху хитона е наметната кожа от сърна, а върху плещите му пада свободно мантия. Лявата му ръка е вдигната нагоре и е опряна на дълъг тирс, а дясната му ръка е протегната напред. Пред Дионис в ляво е изобразена вакханка, която носи в ръцете си сърна. Сцената има добър паралел в трагедията на Еврипид „Бакханки”, където се описва свитата на Агаба, дъщерята на Кадъм - основателят на Тива. От другата страна на кантароса е представена друга вакханка, която се движи във вихрен танц надясно. Главата ѝ е наведена надолу, а косата ѝ се развява свободно от вятъра. Лявата ѝ ръка е протегната с енергичен жест напред, а дясната е отхвърлена назад и държи дълъг тирс. Изобразен е и гол сатир, наметнат с кожа на сърна, държащ в ръка тирс. Сцените илюстрират обреди от дионисиевия цикъл.

Намерени са също две четвъртити пластинки с почти съвсем еднакви изображения. На всяка пластинка е представена по една колесница с четири коня (Изображение 7). Групата с конете е композирана съвсем симетрично: двата външни

коня са с глави обърнати навън, а двата вътрешни, с глава навътре. В колесницата стои насреща права жена с широко разперени криле (Нике), която е обърнала главата си в ляво. Дясната ѝ ръка е вдигната нагоре и държи венец, а с лявата, която не се вижда, би трябвало да държи поводите на конете. Богинята е облечена в хитон и е наметната с мантия. Косата е прибрана в особена превръзка, която намираме при много статуи от V век пр. Хр., например при Афродита от Есквилина в Рим или при една от главите на Сафо. Окото е дадено в цялата си дължина, особеност, която също отбелязва една сравнително ранна епоха. От двете страни на конете са представени дървета с отсечени клони.

Въпреки че двете пластинки са сравнително еднакви все пак могат да се забележат известни разлики. На по-добре запазената пластинка дрехите на Нике са изобразени посредством еднакви широки и тежки гънки. Вижда се също, че дърветата от страни са с форма на кипариси, а при втората пластинка дърветата имат форма на два отсечени дънера с по един отсечен клон.

Намереният шлем е изработен от кожа и бронз. Цялата му горна част е изработена от два пласта дебела кожа, която при откриването на гробницата е била в сравнително добро състояние и е могло да се определи формата му. Само набузниците и предпазителят за шията са от бронз, но и те са подплатени с кожа. Шлемът е изработен по доста нетрадиционен начин. Заедно с частите на шлема са били намерени и няколко орнаментирани бронзови пластинки, служещи за украса.

Намерени са също и пет пластинки, украсени с глави на лъвове и снабдени с малки дупчици за приковаване.

Всички описани пластинки са образували украшение на един и същ предмет, чийто вид не може с точност да се установи днес. Като се има предвид, че плочките са намерени близо до шлема може да се предположи, че те са образували украсата на една парадна кожена ризница.

Голям интерес представлява и намереният железен меч, по-голямата част от който не е запазена. Дължината му е около 82 см., а широчината – 6 см. По форма наподобява турски ятаган. Дръжката му най-вероятно е била покрита със слонова кост с изобразен яйцевиден орнамент.¹⁰

АРАБАДЖИЙСКА МОГИЛА

Арабаджийска могила е с височина 2,70 м. и диаметър при основата 30 м. В насипа на могилата не са намерени никакви керамични фрагменти нито други предмети. Едва към центъра на могилата са открити фрагменти от голяма, предварително счупена остроудънна глинена амфора без орнаменти. Югозападно от центъра на могилата е намерен гроб с формата на голям четвъртит трап. По средата му е изкопан друг трап, който съдържа самото погребение. Отгоре е покрит с дървени греди, поставени напречно. Гробът е ориентиран в посока изток-запад. В него е открит скелет на жена с крака слабо сгънати в коленете, поставена с глава на запад. Върху гърдите на скелета са намерени златен нагръдник, около шията - златна огърлица, от двете страни на главата - златни обици, а до пръстите на ръката - златен пръстен. Вляво от главата е намерено бронзово огледало, а вдясно, до лакътя на ръката е намерено дъно от глинен съд с черен фирнис, обърнато наопаки. В гробницата са открити още глинена хидрия заедно с кликс, сребърен съд, сребърна цедилка и голям брой по-дребни предмети.

Златният пръстен е с вдълбано върху плочка изображение на конник. Надписът, който обикаля цялото изображение, не е добре запазен и буквите на места изобщо не личат. Това може би се дължи на факта, че пръстенът е бил носен продължително време. Надписът най-вероятно е посочвал името на собственика.

Златната пластинка-нагръдник има елипсовидна форма с отсечени краища. Тя е украсена с геометрични елементи, напомнящи орнаментите на по-малката пластинка от Голямата могила, но тук не са толкова правилни.

От огърлицата около шията на скелета са намерени седемдесет златни висулки, украсени с зърнести и филигранови орнаменти. Сферичните части са украсени от лицевата страна с една осмолистна розетка, кръгове и триъгълници, а от обратната страна са без орнаменти. Само централната висулка е различна - тя е украсена с четирилистна розетка от друг вид.

Обиците са шест на брой, по три от всяка страна. Имат формата на полумесец, орнаментирани са със зърнести орнаменти само от лицевата страна. Халката на обиците е образувана от парче дебела тел. По изработка и стил обиците напълно съвпадат със златната огърлица и няма съмнение, че са от едно златарско ателие.

Намерен е също така и амулет от бронз, изработен във вид на обувка с голяма халка за окачване. Хоризонталната му част представлява долепени един до друг крака

на животно, вероятно лъв, а вертикалната част е изработена като глава на животно, вероятно пак лъв.

Глинената хидрия, намерена в гробницата е атическа с червени фигури. Украсена е по ръба с листовидни орнаменти, по шията - с палмети. Изобразени са три прави жени. Средната е обърната надясно, облечена е само с пеплос и държи в ръце сандъче. Пред нея има стол с високо облегало. В дясно от нея стои друга жена, обърната наляво, облечена с хитон и мантия. В дясната си ръка държи пред лицето си клонче. Над главата ѝ е окачена дреха с геометрични шарки. В ляво от средната фигура има трета жена, обърната надясно, облечена с хитон и мантия, държаща в дясната си ръка къса хурка с къделя.¹¹

Особеното при тази могила е това, че са открити много и разнообразни предмети, повечето от които нямат практическо предназначение. Защо се намират там, дали имат някаква връзка с общественото положение на покойната или отразяват страна от нейния характер, на този въпрос не би могло да се даде дори предположение.

Дуванлийските могили не образуват една еднородна група. Те произхождат от различно време и се различават не само по своята големина, но също и по устройство на гробовете, както и по вида и количеството на намерените в тях предмети. Наред с могили, които съдържат богати погребения и скъпи предмети с рядка художествена стойност, има и могили със скромни погребения, с гробен инвентар състоящ се само от обикновени глинени съдове и други незначителни предмети. Те също са от значение, за да се пресъздаде битът на древните обитатели на нашите земи, за да се добие представа за живота както на царете, така и на обикновените хора.

БЕЛЕЖКИ:

¹http://valtcheva.com/index.php?Itemid=27&id=14&option=com_content&task=view

²http://valtcheva.com/index.php?Itemid=27&id=14&option=com_content&task=view

³ Филов 1943:6-8

⁴ Филов 1943: 22-38

⁵ Филов 1943: 39

⁶ Филов 1943: 41-46

⁷ Филов 1943:46-50; <http://www-it.fmi.uni-sofia.bg/Bulgaria/tracs/drugi.htm>

⁸ Филов 1943:60-61

⁹. ФИЛОВ 1943:63

¹⁰. ФИЛОВ 1943: 98-119

¹¹ ФИЛОВ 1943:120-142

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

Филов 1934: Богдан Филов. Надгробните могили при Дуванлий в Пловдивско.
София

ОТ ИНТЕРНЕТ

http://valtcheva.com/index.php?Itemid=27&id=14&option=com_content&task=view

<http://www-it.fmi.uni-sofia.bg/Bulgaria/tracs/drugi.htm>

<http://www-it.fmi.uni-sofia.bg/courses/rtd/old/bg/trak/drugi.htm>

<http://www.znam.bg/com/action/showAppArticle%3Bjsessionid=7CA98771766828D9AD20F3AD376EC082?appID=1&encID=2&article=1378298955§ionID=1>

http://www.omda.bg/engl/history/bulgarias_thrachian_heritage.htm

MOUND NECROPOLIS NEAR DUVANLIY

Irina Vassileva

Summary

Mound necropolis near Duvanliy consists of about fifty mounds of various sizes. The report examines particularly Kukova, Bashova, Goliama and Arabadzhiyska mounds. Emphasis is placed on archaeological finds – vessels, breastplates, dishes, rhyton shaped as the front part of a horse’s body and others. Studying the style and semantics of images on them is important to recreate the way of life of kings and ordinary people in Ancient Thrace.

АЛБУМНА ЧАСТ

Изображение 1: Амфора ритон. Кукова

могила

Изображение 2: Фиала. Кукова могила

Изображение 3: Сребърно блюдо, Башова

могила

Изображение 4: Киликс, Башова могила

Изображение 5. Ритон, Башова могила

Изображение 6: Кантарос, Башова могила

Изображение 7: Апликация, Башова могила

ПО СЛЕДИТЕ ОТ КРАЛИ МАРКО, С. КРАЛЕВ ДОЛ, ПЕРНИШКО

Теодора Кирилова

Народните легенди за епичния герой Крали Марко ни представят образ на великан с огромна сила и от където минел оставял отпечатащи в скалите, обозначени като Марков камък, Маркова скала. Обикновено биват познавани крака на Крали Марко, ръката му, седалището, боздугана му. Хората виждат също стъпки на коня и на кучето му. Преданията най-често обясняват появата на тези следи върху камъка, като ги свързват с подвизите или със самото присъствие на героя.

Кралимарковите камъни биват разделяни в две големи групи. Към едната се причисляват камъните, върху които героят, конят или кучето му са ходили и са се отличили стъпките им или други телесни части. Към другата група се причисляват „хвърлените“ от Марко камъни, върху които най-често се сочи отличена неговата ръка.

Но какво всъщност ни разкриват Кралимарковите камъни? Проучвания на български археолози и траколози доказват, че те представляват древнотракийски мегалитни светилища. Освен че са древнотракийски жертвеници, много често в легендите свързани с тях личат антични следи (Марков 2007:123). Крали Марко е грамаден човек, внушаващ свръхестествена мощ, характерна за езическите персонажи от източен тип. Той е толкова голям, че често пъти в легендите е стъпил едновременно на две отдалечени местности. В някои от тях това са две планини или два планински върха, по подобие на върховните небесни божества на хетите, на тези от Предна Азия и Двуречието. В част от легендите за жилище на Крали Марко се мисли пещерната ниша. И така от една страна го откриваме изправен върху сакрализираната скала с великански ръст, т.е. стъпил като небесно, върховно, слънчево божество, а от друга, го намираме живеещ в пещерата-ниша, обикновено в подножието на скалата. Така изследователите стигат до извода, че Крали Марко е наследник на митологичен персонаж, който притежава едновременно и уранически, и хтонични черти, а в структурно отношение се доближава в голяма степен до хетския Бог на бурята, семантично и културно съизмерим с Критския Зевс и Тракийския Дионис. Връзка с Бога на бурята се прави и в представата за Крали Марко като дарител на вода, оттам и на плодородие, тъй като местоположението на някои светилища е при изворите на река (Марков 2007:125).

Има и друго заслужаващо внимание персонифициране. Оставените следи от коня на Крали Марко говорят за образ в народните представи като огромен конник, придружен от своето куче. Тук се прави аналогия с грамадния конник от оброчните плочки на Хероса, датиращи от трако-римската епоха. Там Тракийският конник по типичен източен образец е показан с огромен ръст, обикновено връщаш се от лов, понякога следван от куче и приближаващ се към жертвеник-святилище. Функциите на Тракийският конник на покровител, закрилник, стопан и здравеносно божество са наследени от фолклорния образ на Крали Марко (Марков 2007:126). За съхраняването и предаването във времето на митологичните представи силно въздействие имат лечебните и пораждащи плодородие култово-обредни ритуали – най-важните за традиционната народна култура. Срещат се практики и в съвременето, при които събралата се в Марковите стъпки дъждовна вода е лечебна, а Крали Марко отново виждаме в аналог с Тракийският конник лечител (Марков 2007:128).

Би трябвало да обърнем внимание и на установеното от проучвания, че „марка” на тракийски означава кон (Ангелов 1997:314). В. Марков посочва, че за съхраняването на спомена за конника-герой около скалните жертвеници има още една профанна, но не по-маловажна причина. Скалните светилища често са оформени в труднодостъпни места, върху масивни скали, поради което са и трудно унищожими. Посочените върху вечността на скалата символи са устойчив мотив народната вяра в ранносредновековна България да наследи и закрепил от античността образа на един божествен митологичен персонаж и върху този образ новодошлите господари на полуострова – прабългари и славяни, продължили да трупат черти от своя божествен пантеон. Кралимарковите скали и легендите, свързани с тях са разположени главно в планинските територии на страната. Райони, за които основателно се приема, че най-дълго и най-многоброен се е запазил етническият елемент на антично население – траки, които са могли да предадат въпросната митологична традиция на формиращата се българска средновековна култура (Марков 2007:127).

Връзката с действително съществуващия владетел Марко е резултат на средновековни и възрожденски наслагвания. В легендите, в които Крали Марко като закрилник се бие и безпроблемно побеждава турците, изследователите отново откриват антични следи. Турчинът се явява антагонистът от двуборческия мит, залегнала в източните религии от дълбока древност.

Видяхме как топоними като Марков връх, Кралимаркова скала, Марков камък, Маркови кладенци, Кралимаркова дупка, Кралимаркова „стъпка” могат да ни разкрият

мегалитни тракийски светилища и култ към митичен персонаж. Следвайки подобен топоним се насочих към село Кралев дол, намиращо се на 12 км. от град Перник. Името му идва от легенда, свързана с мощта и силата на Крали Марко. Извън селото, в западна посока на около 200-300 метра, в местността Средни дол има една висока скала, на чиито връх е Кралимарковата стъпка, копито на кон и следа от куче. Местността около скалата се нарича „Маркова стъпка”. И както вече по-горе стана дума за устойчивостта и вечността на скалата, тези Маркови следи могат да се видят и днес.

Допитването до местните хора е задължителен и ползотворен момент. Отивайки в селото деветнадесет годишният Деян ме упъти за месторазположението на скалата със стъпката. Оказа се естествен карст, който в древността е дообработен и превърнат в тракийски мегалитен жертвеник. Разположен е в позиция „долу”, обикновено издаваща хтоничен култ, в близост до река. Въпросната Кралимаркова стъпка е ясно изразена, наподобяваща форма на човешко стъпало. След направените замервания бе установено следното: дължина 32 см., широчина-12,5 см., дълбочина- 28 см. Цялата скала е с диаметър 220 см. При „пръстите” на стъпалото има отвод, а по цялата скала личат вкопавания. Интерес представлява и самият път, за да се стигне до мястото. Макар и доста фрагментирани, могат да се припознаят останки от скални стълби и път до самата скала. Под скалата се намира друга, по-малка. Върху нея също се разпознават вкопавания с диаметър 30 см., по-леко изразени, но вероятно свързани с нуждите на култа.

Легендата за присъствието и отпечатъците от Крали Марко, неговите куче, кон бе разказана и от Методи Иванов Йорданов на 68 г. и 57-годишния Богомил Найденов Георгиев. Точно срещу скалата, която бе описана, се намираше скалист хълм, който предполагаше вероятна сакрализация. Моето предположение бе потвърдено от повторния ми разговор с момчето Деян и овчаря дядо Георги на 75 г. От тях научих, че местността се нарича Градището и там се намирали още стъпки, съответно другия крак на Крали Марко и предните крака на коня му. Следващата ми цел бе да се изкача и проуча именно тази срещуположна местност, която се намира в позиция „горе”, свързвана със соларния култ.

Този жертвеник има паралели във мегалитния жертвеник „Маркова трапеца” в местността „Остър камък”, с. Чокоба, Сливенско (Марков 2007:156). Също има паралел в стъпките на Демир баба от Камен рид, археологически резерват „Сборяново”, Разградско (Марков 2007:191-192).

Срещу долната скала в с. Кралев дол се намират няколко скални ниши. В семантичен аспект тези ниши траките свързвали с прехода между земния и отвъдния свят. Във фолклорните легенди те се споменават като дом на Крали Марко. И тук естествената карстова скала на места е дооформяна. Различаваха се и вероятни култови площадки. Именно те се намират точно срещу долната стъпка, днес скрита зад иглолистни дървета. За съкращаването на хълма говори и множеството открита керамика, датирана както следва: тракийска керамика - от предримската епоха - I хил. пр. Хр. и късноантична - IV-V в. сл. Хр.

Източно от Градището се намира друг интересен скален комплекс. Една от скалите е наречена от местните „Шилявата скала”, която „всеки момент все едно ще падне”. Там керамика не бе открита, но попаднах на скална арка, във височина 110 см., вероятно отново, имаща връзка с практикувания култ. „Паднала скала” е скала, отчупила се преди 10-ина години от върха на хълма, намираща се непосредствено на пътя под Шилявата скала, върху която личи улей.

Методи Йорданов спомена, че Крали Марко стъпил с другия крак на планината Витоша. Разкриващата се гледка от тези местности, намиращи се в планината Голо бърдо, е именно Витоша.

Светилището в с. Кралев дол е изключително интересно като предполага бъдещо задълбочено проучване с многообещаващи резултати. Той може да се превърне в туристическа забележителност, разкриваща ни аспекти от древнотракийската култура и наследство.

ЛИТЕРАТУРА

Ангелов 1997: Валентин Ангелов. Древни култури, Благоевград

Марков 2007: Васил Марков. Културно наследство и приемственост. Благоевград

ОТ ИНТЕРНЕТ

<http://www.kravedol.com>

**THE TRACES OF KRALI MARKO IN THE VILLAGE OF KRALEV DVOR,
PERNIK REGION**

Teodora Kirilova

Summary

The report examines an unknown megalithic complex, probably ancient Thracian sanctuary near the village of KraleV Dol, Pernik region. On the rock called “Markova stapka” you can see a trace shaped as a human foot. Its place at the lowest part of the complex is semantically connected with the chthonic world. Another interesting archaeological object is the nearby rocky hill known as Gradishteto. There are other “steps” of Krali Marko and his horse. The position of Gradishteto at the highest part suggests solar cult. Given the many parallels with other megalithic altars of this type, the sanctuary in the village of KraleV Dol is very interesting and requires further detailed study.

ВЪРХЪТ НА ДЪРЖАНКА

Таня Крушовска

„Върхът на държанка” се намира в местността Ляльово, на три километра западно от село Копривлен, община Хаджидимово. Името вероятно е получено още в древността, поради което местните хора не могат да кажат какво означава. Интересно е, че скалната арка е често срещан елемент в тракийските мегалитни светилища. Като се има предвид, че „Върхът на държанка” е скална арка, съвпадението ме кара да мисля, че светилището е тракийско, макар да не е изследвано.

„Върхът на държанка” се посещава от хора, които идват да се помолят за здраве или от бездетни жени, желаещи да станат майки. Всички те вярват, че след като се прошушнат през арката ще оздравеят. Провирането се извършва при обредно мълчание отгоре - надолу.

Изпълняваният обичай има древни корени. По пътя към арката, който и днес е добре запазен, човекът, тръгнал да търси лек, трябва да спазва ритуално мълчание (Изображение 1). Показателно е спускането по пътеката, която води до камъка. Това спускане напомня в семантичен план на катабазис - обредно слизане в подземния свят (Марков 2007: 211). Преди да достигне до арката, болният преминава и през река, която служи като граница между пътя и свещеното място. Сама по себе си реката има интересна семантика, свързана с подземния свят. Разположението ѝ в близост до разглеждания паметник отново се свързва с катабазиса. Когато търсецът здраве човек премине реката стига до арката.

Днес арката не е във вида, в който е била в миналото. Интересното е, че липсва горният ѝ камък (Изображение 2). Вероятно той е счупен с цел обичаят да се премахне. Въпреки това хората не престават да посещават „Върхът на държанка”. Вероятно добавка от християнството е изискването болният да се прекръсти, когато застане пред арката. Забележителното е, че древните култово-обредни практики са се съхранили като лечебни (Марков 2007: 214).

След като застане пред арката и се прекръсти, болният поставя монети в малка дупка на десният камък, израз на стария религиозно-магически принцип „Давам ти, за да ми дадеш”(Марков 2007: 214). Монетите не трябва да се преброяват. Тяхната

стойност не трябва да се знае. Оставят се толкова колкото се хванат, защото, за да получиш здраве не трябва да знаеш цената (Изображение 3).

Друг интересен елемент от обряда е изискването болният човек да носи със себе си вода в стъклена бутилка. Водата е символ на всяко ново начало и се използва за пречистване, измиване и премахване на лошото (Купър 1993). Тя се изсипва от лявата страна на арката, която в семантичен план отново се свързва с отвъдния свят (Изображение 4).

След като се промуши през арката, болният чупи бутилката. Вярва се, че ако бутилката се счупи, ще получи това, за което се моли (Изображение 5). След това трябва да остави или завърже своя дреха на дървото, което е до арката. В семантичен план това обредно действие символизира изоставянето на старата болна същност в подземния свят и излизане на белия свят с нова здрава същност. По този начин болният се преражда. За да получи човек тази нова душа, трябва да остави дар. Но не трябва да взема нищо от мястото, защото ако вземе, ще се сдобие с чужда и болна душа. Връща се назад като слиза малко по-ниско от арката. Това по-ниско слизание може да се тълкува, като връщане на земния свят. При връщането отново се пресича реката, а в много религии и митологии реката е границата между земния и подземния свят. След като премине реката, болният започва да се изкачва към земния свят, където ще остане.

Местността „Върхът на държанка” може да се съпостави със скалната арка „Ташкапи” в село Мосомище, Гоцеделчевско. Наблюдават се много общи неща. И двете арки са разположени близо до река. И при двете арки липсва покривен камък „Ташкапи” се определя като каменна врата към подземния свят (Марков 2007), а вратите са символ на пространствен преход, тъй като съединяват сакралното с профанното пространство (Марозов 1992:206-207).

Разположението на пътя може да се тълкува като слизание в подземния свят или изкачване на небесния, откъдето се взема нова и здрава душа, последвано от завръщане на земния свят.

Според много народни вярвания светът е разделен на три части:

- **подземен**, където живеят мъртвите;
- **земен**, където живеят смъртните хора;
- **небесен** свят, където живеят безсмъртните (Георгиева 1993: 5-59).

Преминаването от един в друг свят за смъртните е невъзможно, но чрез различни обичаи, макар и в семантичен план го наблюдаваме. Типичен пример е “Върхът на държанка”.

Днес хората, които посещават “Върхът на държанка” не са много в сравнение с броят им преди години. Мястото се посещава от хора с различни религиозна принадлежност – обединени от вярата в лечебните свойства на арката. Интересно е също, че през това място минават римски мостове (Изображение 6), които са служели за връзка между Гърция, село Тешово, с. Илинден и гр. Неврокоп. Пътят е служел за обмен на търговия и културни ценности.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Георгиева 1993: Иваничка Георгиева. Българска народна митология. София
- Купър 1993: Дженифър Купър. Илюстрирана енциклопедия на традиционните символи. София
- Маразов 1992: Иван Маразов. Видимият мит. София
- Марков 2007: Васил Марков. Културно наследство и приемственост изд. Благоевград

PEAK OF DARJANKA

Tanya Krushovska

Summary

The peak of Darjanka is a stone arch, probably Thracian sanctuary located three kilometers west of Koprivlen village, Hadzhidimovo municipality. The arch is visited by sick people and childless women. In complete silence they pass through the arch, leave some money and ritually wash parts of their body. At the end they strip and leave the jacket. This healing practice is defined as the successor of ancient magic ritual practices.

АЛБУМНА ЧАСТ

Изображение 1

Изображение 2

Изображение 3

Изображение 4

Изображение 5

Изображение 6

ЛЕГЕНДАТА ЗА ПИРИНСКИЯ ЗМЕЙ

Петя Петрова

Многобройни са легендите за змейове-покровители на земеделието по българските земи. Много са и вариантите в Южен Пирин на легендата за змея, който си взел смъртна жена за невеста. Тук ще предам легендата така, както ми я разказа седемдесет и осем годишната Вела Влахова, родом от село Пирин, преселила се в село Катунци преди около четирийсет години. Интересно е да се отбележи, че историята се разказва като действително случила се, с наличието на свидетели. Баба Вела е чула разказа от баба си, която твърдяла, че лично е присъствала на някои от събитията. Ето и легендата:

Имало е преди време змейове в Пирин. Змеят, който живее в дадена местност, носи плодотворен дъжд за посевите и пази нивите и лозята от градушки. Обикновено се явява като облак, но може да бъде също и човек, дърво или във вид на животно. Когато друг, лош змей (хала, ламя) дойде да пакости, добрият змей-пазител защитава територията, която обитава и хората, които живеят там. В небето се провежда битка между двата змея под формата на буря. В такива случаи хората „кръстосват“ небето със сърп, за да помогнат на добрия змей-стопанин, като прогонят (или посекаат) халата.

Според разказите на бабата и майката на Вела Влахова, един такъв добър змей си харесал най-хубавата мома в село Пирин и дохождал при нея редовно. Той се явявал в човешки образ, „но с кожа“ (има се предвид змийска, змейова кожа) и имал криле отзад на гърба. Момата се казвала Калина Гинчева и както разказват, обикнала змея.

Веднъж като дошъл при Калина, змеят ѝ казал, че наближава време вече „да си я закара“ (да я вземе; да се ожени за нея). Тя предупредила близките си, че скоро вече няма да живее с тях, защото ще отиде с бъдещия си жених да живее с него в дома му. Минали се няколко дни след това. Един ден Калина била тръгнала със съдове вода да пълни. Жените в това време перели дрехи на реката. Неочаквано се задал облак, дъжд заръсил. Като минавала момата наблизо, изведнъж се случило чудо – отгоре от високо, към тях по реката видели да се носи огромен прав бор. Дървото по водата се спускало. Всички присъстващи жени се вцепенили. Настанала пълна тишина. Като

минал борът край Калина, изведнъж изчезнал заедно с нея и съдовете, които носела. Свидетелите, сред които и бабата на нашия разказвач, се свързели след известно време и разказали на останалите какво е станало.

Както се разбрало много по-късно, змеят отвел Калина в Кукуш планина. Там тя живяла с него щастлива и след време му родила дете.

Там, в планината, близо до жилището на змея имало извор. Веднъж един полк войници тръгнали към извора, да си напоят конете. Като приближили, видели да се задава от друга пътека красива жена, която цялата светела на слънцето. Била облечена и нагиздена цялата в злато, носела златни съдове. Войниците били изумени коя е тази царица в балкана и ѝ сторили път да мине първа на извора. Тя ги заговорила и взела да ги разпитва от къде са. Всички били от различни места. Намерил се и един от село Пирин. Тя го попитала дали е чувал в село за борът, който е вървял прав по реката. Той ѝ отговорил, че е чувал за мома Калина, дето борът я отнесъл. Калина се зарадвала много, заразпитвала за селото, за близките си и заръчала на войничето като се прибере, да предаде на всички поздрав, да каже че тя е добре, че живее хубаво със съпруга си и има мъжко дете. Така и станало – скоро момчето се прибрало и разказало за срещата си с Калина.

Минало се време. Един ден, като се прибрал змеят, казал на Калина, че е обикалял из балкана и е много изморен. Положил глава на скута ѝ да си почине, но я предупредил да гледа в небето насреца и ако се зададе облак, да го събуди веднага. Заспал змеят, но когато облакът дошъл, невестата не го видяла навреме и късно събудила мъжа си. Облакът треснал и с гръм убил добрия змей. След това Калина взела детето си и след много път успяла да се върна в село Пирин. Там разказала на семейството си колко добре е живяла и как съпругът ѝ загинал.

Живяла Калина вече вдовица, а детето и растяло. Било по-силно от другите деца. Като навършило седем години, казало на дядо си да идат на пазар да купят някои неща, защото трябва да отмъсти за баща си. Дядото се притеснил, но си знаел, че това дете не е като другите и го послушал. Отишли двамата на пазара в Касабъта (турското има на днешен Гоце Делчев) и детето накарало дядото да купи три кила лой и три ножа. Купили ги, след което отишли край едно езеро в Пирин планина, където живеел злият змей, който убил по-рано добрия. Там момчето казало на дядо си да гледа водата – като махне с ръка от вътре, той да хвърля по една голяма топка лой, след което взело трите ножа и влязло в езерото

Заблъскала се водата, разразила се вътре страхотна битка. Когато детето давало знак, дядо му хвърлял вътре лой. След известно време всичко утихнало и момчето излязло от водата, като носело в ръцете си две сърца, които било изтръгнало от убития от него змей. Помолило дядо си да накладе огън и да опече змейските сърца, но да не яде от тях. После легнало да поспи, защото било изтощено от борбата.

Дядото направил както му било заръчано, но докато обръщал цвърчащите на огъня сърца случайно си облизал пръстите. Като се събудило, детето изяло сърцата. Веднага след това се скарало на дядо си заедно е ял от сърцата, докато ги е пекъл. Дядото отрекъл и се досетили, че това е станало случайно. Момчето накарало стареца да се изплюе в шепата си, а после му взел плюнката. После отишъл и с едно леко побутване на ръката, съборил огромен бор. Така показал на дядо си каква сила се съдържала в сърцата. Той си бил върнал силата на баща си и отмъстил за неговата смърт.

След тази случка, старецът и детето се върнали в селото и детето живяло още доста време там с майка си. Било изключително силно дете. Пренасяло големи скали без усилие и помагало на всички. За неговата нечовешка сила като доказателство и до днес се сочат огромните камъни, които то било донесло и вградило в дуvara на семейната Гинчева къща в село Пирин. А като пораснало, станало на змей и отишло да живее в „Чаушката скала” и да помага на хората, носейки им дъжд и плодородие. А езерото, в което живеел лошият змей, убит от младия Гинчов змей, след битката и смъртта на халата, пресъхнало. И досега това езеро се нарича Сухото езеро.¹

Както вече споменахме, змеят в българските народни представи е едновременно и гръмовержец и стопан. Като покровител на селищата, на землищата им, на ниви, лозя и поляни, той осигурява плодородието. Фактът, че обикновено се появява като облак не бива да ни учудва. Богът на бурите в много древни митове приема форми на облак и дъжд, а негови оръжия са светкавиците и мълниите. Образът на змея, навярно наследник на едно такова езическо божество, притежава както соларни черти, така и хтонични. От една страна той живее горе в планината, която е обожествяван символ в

¹ Инф. Вела Влахова, родена през 1931 г. в село Пирин, преселничка в Катунци. Образование четвърто отделение. Земеделие.

много древни религии – това е космическата планина, център на света, чийто връх е близо до боговете. Също така той е и покровител на земеделието, което е основна грижа на едно слънчево божество. От друга страна, образът му на змей и жилището му – скала, пещера – са типични за обитателя на подземното царство, царството на мъртвите. В тази връзка фактът, че в деня на „сватбата“ змеят пристига по реката, никак не изглежда случаен. Водата се отъждествява с първичния хаос в древноизточните религии и е символ на хтоничното. Не бива да забравяме, че в много митове от Средиземноморието (както и в наши легенди, записани от Д. Маринов), реката се появява като граница между света на живите и света на мъртвите. Това съчетание на уранични и хтонични атрибути у змейовете-стопани по българските земи, ни напомня изключително много за сезонното божество на умиращата и възраждаща се природа в древноизточните вярвания (напр. Озирис в Египет или Дионис при траките).

Изключително интересна е формата, в която змеят избира да се появи в деня, в който идва да вземе невестата си. Освен че идва по реката, той пристига във вид на дърво – изправен бор. Вечнозеленото дърво е типичен символ на космическото дърво и възраждащата се природа и намира редица паралели в митологиите на Древния Изток и Източното Средиземноморие.

Змеят – антагонист от своя страна живее в езеро. Както споменахме, водата може да се приеме като вратата към подземното царство. Не случайно със смъртта на злато се оттегля и самата вода – езерото пресъхва.

В книгата си „Културно наследство и приемственост“ авторът Васил Марков, на чието изследване се позовавам тук, ни излага многобройни сведения, заради които, както той, така и други автори и изследователи, намират основание да считат, че змеят-покровител по нашите земи е наследил почитания от древните траки бог Дионис. Освен това сюжетите в българските легенди за змея приличат на тези от различни индоевропейски митове. В легендата от село Пирин, например, властелинът на дъждовете и бурите се жени за човешка жена, от която се ражда бъдещия пирински змей. Този свещен брак ни отвежда към орфическия вариант на мистериалната легенда, където Дионис Загрей се ражда от инцестния брак на змея – Зевс и дъщеря му Коре-Персефона. На младия Дионис било отсъдено да наследи властта на Зевс. От ревност Хера изпратила титаните, които разкъсали младия бог. Богинята Атина успяла да спаси сърцето му. Зевс го глътнал, след което, в резултат на връзката му със Семела, се ражда новият Дионис – велик бог (Марков 2007:35).

Интересно е и значението на сърцето в легендата, което напълно съответства на древните представи. В сърцето се намира божественото, душата или силата. Битката в Сухото езеро приключва с излизането на бъдещия змей с две сърца в ръце. Изяждайки сърцата на антагониста, добрият змей по магически път взима силата му.

Периодичните битки на стопана с лошия змей - халата, която причинява градушки и беди, както посочват много наши изследователи, вероятно също са наследство от митологиите на древните индоевропейски народи, населявали с хилядолетия нашите днешни земи.

В. Марков прави паралел с основния двуборчески мит в хетската митология, където богът на бурята воюва с антагониста – змеят Илуянка. В хетския мит се открива и друга прилика с разказаната горе легенда. По време на окончателната и най-важна битка, Богът на бурята при хетите –Тешуб е подпомогнат от смъртен човек в схватката, което предопределя добрия край на нещата. (Марков 2007:34)

Митологичната представа, че Змееборецът също е имал вид на змей се поддържа в българския фолклор. Змеят се определя като змееборец по отношение на чуждоземните змейове, на халите и ламите, имащи характеристика на антагонист.

Всичко това, както и фактът, че легендата е жива и до днес, ни показва, че змейовете в българският фолклор са хилядолетните наследници на почитането на едно изключително интересно божество с разностранни качества и функции. И до днес то живее в традициите и се почита под много различни форми. В село Пирин, това е „забележителната култова практика на празника „Св. Дух”, която се извършва в едноименното манастирче, разположено сред вековна дъбова гора, на десния бряг на реката, точно срещу пещерата – дом на змея”(Марков 2007:31).

Като прибавим към това и многобройните култови свещени места от времето на траките в Пирин планина, включително и в района на Сухото езеро, открити в последните години от наши изследователи, няма как да останем равнодушни и незаинтересовани от уникалното наследство, заложено в нашите легенди. Те са богат източник за изучаване на митологиите на народите, населявали нашите земи в древността и тепърва трябва да бъдат изучавани и тълкувани, наред с всички останали методи във връзка с разкриването на истината за знанията, вярванията и обредите на древно-тракийския народ.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Маринов 2003: Димитър Маринов. Избрани произведения в Пет тома. Том I. София. Издателство „Изток – Запад”

Марков 2007: Васил Марков. Културно наследство и приемственост. Наследство от древноезическите свети места в българската народна култура. Благоевград УИ „Неофит Рилски”

THE LEGEND OF PIRIN'S SERPENT

Petya Petrova

Summary

The report presents the famous legend of Pirin's serpent, which is an important element of popular mythology of the village of Pirin. Based on the rich theoretical material, the legend is analyzed in conjunction with the mythological ideas, typical of eastern Mediterranean and the Balkans in ancient times.

ЧУДОТВОРНАТА ИКОНА СВЕТА БОГОРОДИЦА УМИЛЕНИЕ ОТ БАЧКОВСКИЯ Манастир

Вилана Божинова

Всяка среща с българските манастири ни напомня за тях като крепители на българския дух и на културната ни традиция през вековете, връща ни към оценката, дадена от патриарха на българската литература Иван Вазов:

„Ценни са за нас българските манастири, почтени останки от твърдините, в които се е запазил жив български народен дух, дълго време, скрижали на отцовски завет и гнезда, из които са изхвъркнали орлетата-възвестители на зората на българското пробуждане. Те са жива и трогателна история на една епоха толкова славна и толкова мрачна.”

От запазените 120 манастира в нашите земи няма такъв, чиято история да не е свързана с историческото и културно развитие на народа ни.

Бачковският манастир е вторият по големина след Рилския. Известен е зад пределите на страната ни още през Средновековието. Оскъдните сведения за него в периода до падането на българската държава под османска власт през XIV век не пречат да го оценим като духовен център и пазител на българщината. Именно там продължава традицията на книжовната школа на последния български патриарх - св. Евтимий Търновски, поддържала спомена за българската държава и нейното величие и слава.

Бачковският манастир е основан през 1083 г. от братята Григорий и Абасий Бакуриани от югозападната провинция на Грузия - Тао, където днес съществува гр. Бакуриани. Византийската хронистка Анна Комнина, дъщеря на византийския император Алекси I Комнин (1081-1118 г.), в своята „Алексиада” свидетелства, че в знак на благодарност императорът, ценейки високите стратегически качества на Григорий Бакуриани, го дарява с титлата „севаст и велик доместник на Запада”, т. е. главнокомандващ войските на Византийската империя. За военни и държавни заслуги

императорът дарява богато Григорий, като му дава крупни владения в Пловдивско, Южна Тракия и Серско (Кил 2002). За да укрепи властта си и създаде престиж, в дарените от императора земи Григорий построява манастир. Посвещава го на Св. Богородица и го именува Петрички по името на близката до манастира Петричка крепост (днес Асенова крепост) или поради обстоятелството, че около манастира имало огромни скали (Цончев 1960). Но това, с което се прочува манастира е чудотворната икона на Св. Богородица.

Срещнах се с уредника на музея в Бачковския манастир. Ето какво ми разказа той: *„Иконата е по-стара от 1311 г. Колко по-стара е не можем да кажем. Може да е още от основаването на манастира. Причината да смятаме, че е по-стара от 1311 г. е златния обков около изображението на Богородица. На този златен обков има грузински надпис с година 1311. През Турско робство манастирът е опожаряван. За да бъде спасена, иконата е скрита в пещера в местността Клувията, вероятно от монаси. През 17 век е намерена от две овчарчета - брат и сестра, които я връщат във вече възстановената от пожара църква на манастира. Преданието разказва, че след като е върната, иконата пак изчезва, откриват я пак на същото място. Отново я връщат и това се повтаря няколко пъти.*²

На около един час път от манастира в местността Клувията има параклис „Св. Архангел”. Друга легендата разказва, че на това място е паднала чудотворната икона, а на мястото на падането бликнал лековит извор. Монасите в Бачковския манастир намерили иконата и я пренесли в обителта. Но на другия ден иконата я нямало. Била пак на мястото, където е паднала. След няколко дни на безполезни опити да задържат иконата в манастира, на един от монасите му се присънила Богородица, която му казала, че ще остане в манастира единствено ако и отредят специално място в дясно до входа. По този начин тя ще разбира дали богомолците влизат с чисто сърце да се помолят. Така се изработил специален иконостас (Карамихалева 2007; Кисьов 1990).

Преданието отрежда иконата на Св. Богородица умиление като творба на св. Апостол и евангелист Лука. Когато един френски пътешественик идва в България в началото на 18 век казва, че ангел е пренесъл иконата тук и че тя е копие от иконата на Богородица, нарисувана от евангелист Лука. Това твърдение не почива на исторически факти. Съществува тезата, че Лука рисува първия образ на Божията Майка (Успенски 1993:10-11). Смята се, че оттам е тръгнала традицията да се рисуват икони, преди това е

² Инф. Стамен Пеперишев – уредник на музея Бачковския манастир

забранено да се правят кумири – „*Не си прави кумир и никакво изображение на онова, що е горе на небето, що е долу на земята и що е във водата под земята*” (Библия 2005)

Иконата на Св. Богородица Умиление изобразява Божията майка и Младенеца. Индивидуалните черти са представени само частично. Двата персонажа не се възприемат като майка и дете, а като символи на вярата - Богородица представя Сина като Спасител на света, а Синът постановява Божия закон след своята саможертва (Прашков, Бакалова, Бояджиев 1992). Чертите на портрета разкриват не толкова живия характер колкото духовната същност на образа (Кисьов 1990). Всичко останало е обковано от две ризници - златна и сребърна, земната оценка на духовната ѝ стойност (Карамихалева 2007). През 1819 г. е добавен сребърен обков, изработен в знак на благодарност от Петко Димитров, чиято дъщеря е била тежко болна и оздравяла след като се помолила на иконата. Вероятно той е бил майстор от кюмджийския еснаф в Пловдив или Чипровци, където е имало работилници за ювелирно изкуство. Точни сведения за това нямаме.

От двете страни на Богородичния образ са поставени сребърни позлатени плочки и грузински надпис. Той е разчетен на 13 март 1949 г. от посетилите манастира грузински учени Акакий Шанидзе и Николай Берзендшвили и гласи: *“Обкована светата тази икона от двамата родни братя таоцици... наставници Атанасий и Ократир, за 125 перпери* (златни монети сечени през царуването на Алекси I Комнин), *по време на царуването в Грузия на Константин и Димитър Баграт, в годината от началото на света по гръцки 6819, а по грузински 6915, в хрониката 513, индикт”*. По нашето летоброене годината е 1311 (Кисьов 1990).

Иконата не е била реставрирана. Даже самият уредник не я е виждал без обкови. До този момент няма данни за правено специално проучване върху нея. Процедурата по реставрацията е сложна. За обновяването ѝ е необходимо разрешение от Светия Синод.

Хиляди вярващи през всички дни на годината, но особено на Богородичните празници, посещават манастира, с вяра разкриват болките и страданията си пред чудотворната икона „Св. Богородица Бачковска” и духовно окрилени се връщат по домовете си. Силната вяра кара стари жени и майки с деца да изкачват стръмното стълбище по пътя за пещерата и припалват свещи пред нарисуваната в скалата икона на Св. Богородица. По този повод разказват чудеса: Момиченце паднало от стръмната стълба и било намерено от родителите му свършено здраво да си играе на зелената трева край поточето. Майка-кърмачка изгървала кърмачето си от върха на стълбището.

Ужасена, бързо слязла и намерила детенцето си невредимо, кротко заспало на полянката. Благодарната майка снела от шията наниза с жълтици и го окачила на чудотворната икона на Св. Богородица (Карамихалева 2007).

На втория ден на Великден, Светли понеделник, се прави голямо литийно шествие с чудотворната икона на Св. Богородица Умиление от църквата в Бачковския манастир до местността Клувията, където според легендата е намерена. На поляните край аязмото се приготвя курбан. Тук се събират хора от Асеновград и околните села, както и техни близки от различни краища на страната. За всички присъстващи манастирското управление дава общонародна трапеза. Следобед по подобаващ начин шествието с иконата се връща в манастира.

Литийното шествие в Светлата седмица е важна характеристика за местната духовна култура. В обредната практика на християните то играе ролята на преклонение към Божията Майка. Очертава се един доста богат пантеон за здравни и живоносни божества, чийто култови места са най-често по естествените височини. Това още веднъж убедително подчертава значението и от мястото на тези естествени височини в религиозния живот на местното население, както и тяхното проявление като универсален символ.

Св. Богородица, освен майка на Божия син, е източник за здраве, живот и обновление. Всеки, който черпи от този живоносен източник, като се обръща с молба за помощ, е получил и изцеление за своите телесни и душевни недъзи. В народните представи, формирани далеч преди християнската епоха, покровителката на живота и носителка на плодородие е Богинята майка, чийто култ в региона е регистриран. Култът към Богинята майка се изявява през християнската епоха като култ към Св. Богородица. Очертава се един непрекъснат култ към една богиня, представлявана през различните епохи с различна иконография, но винаги в образа на жена. И тя се възприема неизменно като покровителка на живота, на човешкото здраве, продължителка на рода и носителка на плодородие от земеделската реколта (Маринова 1996).

Иконата на Бачковския манастир Св. Богородица Умиление е ценна за всеки един, защото тя сбъдва човешките желания за телесно и духовно здраве.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Библия 2005: Библия или свещеното писание на стария и новия завет. София

- Вазов 1957: Иван Вазов. Избрани съчинения. Т XIX. София
- Карамихалева 2007: Александра Карамихалева. Иконата на Света Богородица от Бачковския манастир В: Църковен вестник бр. 9/2007
- Кил 2002: М. Кил. Изкуство и общество в България през турския период. София.
- Кисьов 1990: Славчо Кисьов. Бачковския манастир. София.
- Маринова 1996: Ганка Маринова. Календарни празници от Асеновград. Асеновград
- Прашков, Бакалова, Бояджиев 1992: Любен Прашков, Елка Бакалова, Стефан Бояджиев. Манастирите в България. София.
- Цончев 1960: Д. Цончев,.Строежи на Григорий Бакуриани в Асеновград и околността. В: Известия на Археологическия институт, 23, 1960, с. 100.
- Успенски 1993: Леонид Успенски. Първите икони на Спасителя и Божията майка. В: Правословно слово 7/1993

MIRACOLOUS ICON OF “VIRGIN MARY ELEUSA” IN BACHKOVO MONASTERY

Viliana Bojinova

Summary

Bachkovo Monastery is the second largest monastery in Bulgaria. It is an important spiritual center for centuries. The greatest value of the monastery is the miraculous icon of Virgin Mary Eleusa. The icon presents the Holy Virgin and Child. Except their faces, everything is covered with gold and silver - earth assessment of its spiritual value. The report also presents the legends associated with the icon and miraculous stories of healing.

БЪЛГАРЩИНАТА В СЕЛО ГАБРА

Красимира Алексиева

ВЪЗНИКВАНЕ НА ГАБРА

Габра е разположена в малка котловина, затворена между Лозенската планина на север и най-западните разклонения на Ихтиманската Средна гора на юг, запад и изток.

Първите сведения за селото са от ноември 1576 г. в регистъра на джелепкешаните (търговци на добитък – бел. а.). Разказва се, че през първата половина на 16 век в района на сегашното село Габра отседнали група роби. Повечето били българи от областта Шумадия. Освен българите имало и сърби, бошняци и черногорци. Робите закупил Саранбейския паша и наредил на пазачите да избягват населените места. От стар спахийски ферман се знае, че когато феодал премине с стока или роби през територията на друг, следва да плати висок данък. Затова конвоят заобикаля София и се отправя за Саранбей (гр. Септември – бел. ред.) през дълбоките и девствени гори на Лозенската планина. Тук сведенията се разделят на две. Според едни робите убиват своите пазачи и в местността „Дълга ливада” заживяват свой живот. Според други са застигнати от изпратените след тях заптиета на Средецкия паша в местността „Баницето”, отнети настоящия им господар и поставени под разпореждането на Новоселския онбашия, пряко подчинен на Средецкия паша. Заселването е признато от турската власт, а селото наречено Чукурово (чукур - дупка, ова - поле, долина) . Има и област в Анадола с такова име. Жителите получават разрешение да доведат семействата си, а неженените да си вземат жени от съседните села.

Вековните гори и бедната земя не предлагали добри условия за живот, но създали изключително трудолюбиви хора. Бързо се развива животновъдството, а по цялата гора запушили жижници за производство на дървени въглища. Първоначално дървените въглища се транспортират с товарни коне до София, тъй като населението ѝ се отоплява изключително с мангали. Когато производството се увеличава износът на въглища се насочва и към Самоковските видни, тъй като по това време дървените въглища са най-калоричното гориво.

В местностите „Драгойовец” и „Горна поляна” в наши дни се откриват основите на пещи за топене на медна руда, копана от местността „Копаница”. В „Горна поляна” е

имало и ковачница. Вероятно този труд се оказал нерентабилен и е изоставен. Има сведения и за съществуването на малка работилница за керемиди в местността „Банището”.

След земетръс, по поречието на река Габра (от изобилието на габрови гори – бел. а.) бликнал термален извор. Уплашени, че може да привлече турците, хората го запушват с вълна и минералната вода изчезнала.

Непретенциозно, бедно и трудно живеели хората в Чукурово. Пословично било тяхното трудолюбие и гостоприемство. В селото и до днес са запазени някои от обичаите, възникнали още при основаването му.

ЙОРДАНОВДЕН ИЛИ ВОДОСВЕТ

Възрастните хора и днес разказват как на Йордановден завършват „мръсните дни”, известни още като мръсници, бугани, некръстени, караконджови. С тези дни е свързано вярването, че през нощите бродят караконджоли, буганци и други нечисти сили като болести и навяци. С минаването на кръста и с хвърлянето му във водата на Водици тия лошотии изчезват. На същия ден се организира и „топеницата” или топенето на невести - стар местен обичай (Изображения 1, 2, 3). В миналото това е било едно от основните събития през годината, но днес заради демографския срив и по-редките сватби обичаят се възпроизвежда рядко в автентичния му вид. По традиция на Йордановден след като е изваден кръста от водата и светената вода е занесена на площада от попа, омъжилите се през годината девойки излизат със свекъра, свекървата и кумовете на площада. Тук по реда както са се венчали през годината и облечени в сватбените си премени -бяла риза, бяла престилка, бели чорапи и бяла кърпа, а по-богатите с ихтимански елечета - се извършва ритуално окъпване на младата булка за здраве. Омъжените булки се отличават от сгодените девойки по венчетата на главите, докато годечарките имат само по „половин лале”. Тъй като река Габра е към края на селото и по това време е замръзнала, окъпването става като кумът излива малко вода зад ухото на булката, а тя се завърта три пъти по посока на часовниковата стрелка. Завъртането символизира завръщането на природата всяка година. Следва даряването на младоженката от страна на кумовете и благопожелания към нея и новото ѝ семейство. Най-често се даряват домакински съдове, чорапи, кърпи и пари. Ритуалът се повтаря и с останалите булки и завършва с хоро (Изображение 4).

ДЖАМАЛ

По времето когато тече Топеницата се извършва и друг фолклорен обичай от цикъла на кукерските игри, разпространен из някои краища на страната - „Джамал”. Той има езически произход и представлява ритуално прогонване на лошотията, болестите и зимата. Наименованието на маскираните мъже (участват само мъже, дори и в женските роли – бел. а.), участващи в обичая идва от турско-арабското име „Джамали” (на турски: *Cemâl*, на арабски: لجامج), означаващо „хубав, красив”. Името е в силен контраст с маските и ролите на самите кукери. Участниците в маскарадните игри се делят на две групи: звънчари - мъже със страшни маски, които са автентичните езически персонажи на обичая и маскирани герои, пресъздаващи образи от селския бит - булка, младоженец, баба, старец, поп и мечкар с мечка.

Обичаят започва рано сутринта, когато групата с маскираните мъже тръгва да обикаля селото от къща на къща като ритуално прогонва злото. Задължително влизат във всеки двор, където се посрещат от цялото семейство. Булката и младоженецът „даряват” стопаните на дома, като те от своя страна им дават най-често парче сланина, вино или ракия и символична сума пари. Бабата и дядото прибират даровете, попът ръси стопаните за здраве, а мечкарят кани стопанина да бъде „нагазен” ритуално от мечката за здраве и берекет. Звънচারите, хлопат със звънците си, за да „плашат” ритуално злото и злите духове или се закачат с членовете на семейството (Изображения 5 и 6)

Към 20-те години на XX век един от руските инженери в мина Чукурово добавя към обичая нов елемент - кратка пародийна сценка за добрия цар и неговия непокорен син Адолф. По традиция сцената се изпълнява към обяд на площада, където се събира цялото село. Участват специални персонажи - цар, царски син, скороход-маршал, двама гвардейци, арапин, лекар и гробар. Те разиграват самодееен театър за неблагодарния син и добрия му баща, който го наказва за предателство и заповядва да убият чужденеца арапин (Изображения 7 и 8)

След кратка почивка джамалите продължават да обикалят из селото и ритуално да гонят злото.

В Габра да си кукер е голяма чест. Позволява се само на добри и доказали се момчета и мъже да участват в маскарада. В костюмите има съчетание на иронично и сериозно. Офицерите винаги са много сериозни, докато царят не спира да се смее, за да покаже със смеха и добротата си на хората от селото, че е човешко да се прощава. 87-

годишната баба Надка разказва, че много хора се сдобрявали точно след кукерския празник.

Обредът завършва с общоселско хоро, в което взимат участие всички габренци.

НОСИИ В СЕЛО ГАБРА

Габренските носии са феерия на цветове, шарки, тъкани и майсторство на българската жена. Създадени с много труд и търпение, те носят колорита на миналото. Странното за габренските носии е, че не са повлияни от шопската носия, а от ихтиманската и самоковската. Голяма част от елементите са взети именно от там.

Женската носия е от сукманен тип. Сватбарската и жътварската са без ръкави, а работната - с ръкави до лактите. Типичната кройка на сукмана е еднаква с кройката на ризата. Характерно за тези носии е наличието само на предна престилка (прегач или фута). За сватбената тя е бяла, за работните - зелена, жълта или червена. Престилките са изчистени от бродерии и по това приличат на Софийските. Само в краищата им е употребена дантела, вероятно за придаване на колоритност. В употребата ѝ е вложена мисъл колкото за практичност, толкова и за естетичност. Над футата виждаме поставено коланче, което е в различни цветове. Ризата задължително е бяла и е обшита само в края на ръкавите и пазвата. В долния ѝ край има защита дантела, която се подава под сукмана (Изображения 9,10,11).

Кожухът е постоянната зимна дреха. Габренци го наричат ихтиманско кожухче. Той е изработен от черна или тъмно кафяво оцетена кожа, като отпред, където се закопчава, има пришити пухчета.

И тук главата на жената е забрадена с кърпа (браденце или стамболка), обшита в края с монети, пайети или дантела. Цветът на габренските кърпи е бял или зелен, други цветове не се използват. Същото се отнася и за чорапите- те винаги са или бели, или зелени, като по зелените могат да се видят и обшити различни цветя.

Сватбената мъжка носия притежава всички формални форми и конструктивни особености на турското ориенталско облекло. Тук виждаме потури, елек и риза. Според Христо Вакарелски, тази носия българите са възприели след 14 век най-вече в поголемите селища и в райони където турското население е преобладавало. Мъжкото облекло е по изчистено откъм украса. Наблюдават се обшивки на пазвата на ризата. Типичен е калпакът и поясът, оцветени винаги в тъмни цветове (Изображение 12).

В селото все още има възрастни жени, които на всеки празник си обличат носиите и разказват истории, които знаят от майките си. Носиите, с чиито снимки разполагам се пазят в читалището на с. Габра.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Вакарелски 1977: Христо Вакарелски. Етнография на България. Наука и изкуство
Ковачева 1992: Иванка Ковачева. Габра през годините. София

ОТ ИНТЕРНЕТ

<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%B1%D1%80%D0%B0>

<http://wapedia.mobi/bg/%D0%93%D0%B0%D0%B1%D1%80%D0%B0>

<http://www.lostbulgaria.com/?cat=287>

TRADITIONS IN THE VILLAGE OF GABRA

Krassimira Aleksieva

Summary

The report presents the story of origination of the village of Gabra and its religious festivals. The stress is placed on the St. Jordan's day, which is related with two very interesting rituals - Topenitsa and Jamal. In a separate paragraph is described the traditional folk costume, which still can be seen in the village.

АЛБУМНА ЧАСТ

Изображение 1

Изображение 2

Изображение 3

Изображение 4

Изображение 5

Изображение 6

Изображение 7

Изображение 8

Изображение 9

Изображение 10

Изображение 11

Изображение 12

УНИВЕРСИТЕТСКИ НАУЧНО-ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ЦЕНТЪР ЗА ДРЕВНИ
ЕВРОПЕЙСКИ И ИЗТОЧНОСРЕДИЗЕМНОМОРСКИ КУЛТУРИ

СТУДЕНТСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ТОМ 2

Ирина Василева

Теодора Кирилова

Таня Крушовска

Петя Петрова

Вилиана Божинова

Красимира Алексиева

Научен ръководител: Доц. д.н.к. Васил Марков

Редактор: Димитрия Спасова

Технически редактор: Анастас Ифандиев

Web site: <http://satrae.swu.bg/>